

МЕТОДИ СОЦІОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ДЛЯ ДІАГНОСТИКИ ЕФЕКТИВНОСТІ ІНСТРУМЕНТІВ АСИМЕТРИЧНОЇ ВІДПОВІДІ НА ГІБРИДНУ АГРЕСІЮ В ГУМАНІТАРНІЙ СФЕРІ

Нерсесян Г. А.

кандидат філософських наук, викладач кафедри теорії і практики управління факультету соціології і прав Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут ім. І. Сікорського»

У статті робиться спроба досягнути особливості ведення гібридної війни і здійснення агресії у гуманітарній сфері. Автор звертає увагу, що в сучасних умовах дуже важливим є дослідження методів соціологічних досліджень для діагностики ефективності інструментів асиметричної відповіді на гібридну агресію в гуманітарній сфері. Наголошується, що сучасна війна зазвичай відбувається у подоби "перетворених форм" або "симулякрів", тобто у формах об'єктивованої видимості, удаваності, оманливості. Війна сьогодні стає багаторівневою, а спектр відносин протистояння між сторонами невпинно розширюється. Відзначається, що сьогодні на всіх рівнях функціонування і розвитку гуманітарної сфери різними інформаційно-комунікаційними інструментами підігривається непримириме вороже ставлення двох братніх народів, що є вкрай небезпечним і призводить до ескалації ненависті і ворожнечі на довгі роки з усіма витікаючими ганебними наслідками.

Результати україно-російського інформаційного протистояння свідчать, що Україна сьогодні здебільшого програє інформаційну агресію Росії. Однак, є можливості для розробки і впровадження системи асиметричних мір на гібридну агресію. Автор приходить до висновку, що перемога на інформаційному фронті забезпечує перемогу на військовому і в цілому. При цьому, важливо буде вжити як заходів оборонного характеру, так і наступального. Поряд із спростуванням брехні і дезінформації, має бути побудована і імплементована на всіх рівнях гуманітарної сфери довгострокова інформаційна політика, спрямована передусім на формування конкретних ціннісних орієнтирів, або контурів соціокультурної ідентичності громадянина, що визначатиме в подальшому його поведінку.

За результатами наукового пошуку досліджуваної проблематики встановлено, що методологія соціологічних досліджень гуманітарної сфери має бути системною, а також використовувати переваги міждисциплінарного підходу у пізнанні явищ. Тільки такий підхід дозволить ефективно управляти інструментами асиметричної відповіді на гібридну агресію у гуманітарній сфері. Серед важливих методів соціологічних досліджень з метою розробки ефективних інструментів асиметричної відповіді на гібридну агресію у гуманітарній сфері пропонується використати загальнонаукові методи – соціологічні опитування, метод аналізу інформації, метод експерименту, соціологічне спостереження, метод моделювання і експертної оцінки. Доцільне використання й нових сучасних методів соціологічних досліджень. При цьому варто ураховувати важливі методологічно-гносеологічні і засадничі аспекти здійснення досліджень гуманітарної сфери.

This article is an attempt to understand the peculiarities of a hybrid war and aggression in the implementation of the humanitarian sphere. The author notes that in the present conditions is very important to study methods of sociological research tools for the diagnosis efficiency hybrid asymmetric response to aggression in the humanitarian sphere. It is noted that modern war is usually in the likeness "transformed forms" or "simulacra", that forms visibility, hypocrisy, deception. The war today is a multi and range of relations between opposition parties constantly expanding.

It is noted that today at all levels of functioning and development of the humanitarian sphere different information and communication tools heated uncompromisingly hostile attitude of the two brotherly peoples, which is extremely dangerous and lead to an escalation of hatred and enmity for years with all the shameful consequences. The results of Ukraine-Russia conflict information indicates that Ukraine is now playing information mostly Russian aggression. However, there are opportunities for the development and implementation of measures to asymmetric hybrid aggression.

The author concludes that the victory on the information front provides win the military in general. Thus, it is important to take action as a defensive nature and offensive. Next to the refutation of lies and misinformation should be built and implemented at all levels of long-term humanitarian sector information policy, aimed primarily at the formation of specific values, or the contours of socio-cultural identity of citizens, which will determine further his behavior.

The results of scientific research investigated issues revealed that sociological research methodology humanitarian sphere should be systematic and take advantage of the interdisciplinary approach in understanding phenomena. Only such an approach will allow effective management tools asymmetric response to aggression hybrid in the humanitarian sphere. Among the important methods of sociological research to develop effective tools asymmetric response to aggression hybrid in the humanitarian field is proposed to use the general scientific methods - sociological poll data analysis method, experimental method, sociological observation, modeling and expertise. Appropriate use of new and modern methods of sociological research. It should take into account the important methodological and epistemological aspects and basic research exercise the humanitarian sphere.

Ключові слова: гібридна війна, пропаганда, агресія, методи соціологічних досліджень, перетворена форма, симулякр.

Постановка проблеми. Сьогодні світ переживає різного роду трансформації і інновації. Зміни відбуваються у всіх без винятку сферах суспільного життя. Останніми роками численні приклади різних військово-політичних агресій і конфліктів невблаганно наштовхують на думку, що звична війна вже теж у минулому, хоча й вона сьогодні має місце в міжнародних і внутрішньодержавних відносинах. Дедалі частіше світ говорить про війни нового типу – гібридне протистояння. Розвивається і змінюється все, й технології ведення війн – не виключення. Очевидно, що змусити супротивника виконати волю можна не лише вогнепальною зброєю.

Сучасна війна зазвичай відбувається в так званих "перетворених формах", тобто у формі об'єктивованої видимості, оманливості, спотвореності. Війна стає неоднозначною, розмитою і маргіналізованою, латентною, прихованою. Але від цього вона не стає безпечнішою, навпаки – більш агресивною і провокаційною, здебільшого навіть брудною.

Війна перейшла головним чином на рівень інформаційно-пропагандистського протистояння. Відтак, є гібридною, яка визначається цілим спектром багаторівневого і системного протистояння між протидіючими сторонами. Сучасна війна – війна економічних санкцій, масової інформаційної пропаганди, політичного тиску, кіберпротистояння, цільового маніпулювання свідомістю соціуму тощо.

Вже понад два роки Росія веде проти України гібридну війну, а невпинна і невщухаюча агресія здійснюється на всіх фронтах – економічному, інформаційному, політичному, соціальному, військовому тощо. Здебільшого поле протидіючих дій пролягає через інформаційний простір. Саме там формується позиціонування країн, ідентичність громадян і вирішуються злободенні питання двосторонніх і багатосторонніх взаємовідносин.

Сьогодні фактично вся гуманітарна сфера пронизана агресивними технологіями маніпулювання свідомістю громадян з боку російської сторони, внаслідок якої Україні, вочевидь, слід вживати ефективних асиметричних заходів на побідну агресію.

Важливо визнати, що сьогодні вкрай необхідно завдяки методологічному потенціалу і спромогам соціологічних методів досліджень гуманітарної сфери діагностувати її стан з метою розробки ефективних методів асиметричної відповіді на гібридну агресію. На базі релевантної оцінки стану гуманітарної сфери слід створити власні інформаційні пропагандистські структури, технології, інструменти і канали з метою можливості протистояння всеохоплюючій агресії.

Водночас, необхідно створення або розвиток існуючих наукових організацій або науково-дослідних структур, які будуть розробляти технології і інструменти протидії ворожій агресії, всеохоплюючій пропаганді в українському і російському суспільствах ворожнечі і ненависті із використання сучасних інформаційних технологій. Разом з тим, важливо відпрацювати й міри і заходи щодо знешкодження або нівелювання впливу ворожих пропагандистських структур і ресурсів, які генерують розбрат і вороже ставлення між україно-російськими народами.

Важливо пам'ятати, що будь-які маніпуляції і пропагандистські компанії засновані на «ефекті резонансу», коли «імплантуєма» інформація, спрямована на зміну поведінки спільності, маскується під знання і стереотипи, вже існуючі в конкретній соціальній спільності, на яку спрямована пропагандистська компанія. Розвиток засобів і технологій інформаційної війни робить все більш актуальним розробку засобів протидії маніпуляційним технологіям, а також розвиток методів управління і захисту інформаційного простору, заснованих на демократичних нормах свободи слова [1].

На сьогодні є чимало популярних публікацій щодо гібридної агресії і проблематиці інформаційних війн, але змістовних наукових досліджень методологічного інструментарію досліджень гуманітарної сфери для діагностики ефективності інструментів асиметричної відповіді на російську агресію, вочевидь недостатньо.

Питанням аналізу і розвитку інформаційної реальності присвячена філософія минулого століття (М.Бахтін, М.Лотман, В.Біблер), науковий дискурс з приводу інформаційного діалогу культур досліджують Г.Пономарева, інформаційне протистояння відображено у роботах В.Лісічкіна, Г.Почепцова, О.Мухіна, І.Панаріна, І.Міхальченко та ін. Досліджують проблеми інформації і її прояв у суспільстві М.Вебер, Г.Гадамер, Д.Коллінгвуд, К.Поппер, Б.Рассел. Соціальні проблеми інформаційного протистояння не оминають своєю дослідницькою увагою Л.Карсавін, І.Лоський, М.Бердяєв, В.Зеньковський, О.Лосєв, П.Сорокін, І.Льїн та ін. Інформаційні конфлікти відображені у роботах В.Келле, Г.Померанца, В.Лекторського, В.Шмакова, В.Кудашова, В.Калашнікова, Т.Ойзермана, О.Ахієзера та ін. Філософсько-методологічні питання інформаційних протистоянь відображені у працях Е.Кассіра, І.Лакатоса, С.Франка, Е.Фромма, К.Юнга, М.Еліаде та ін.

Можливість протистояння інформаційній агресії насамперед залежить від якості виявлення зашифрованого впливу на суспільну свідомість. Звідси на перший план в забезпеченні інформаційної безпеки кожного із суб'єктів виступає грамотна організація системи виявлення латентного впливу. Як показує практика, асиметрична природа інформаційного впливу має на увазі, що при відносно невеликих ресурсовитратах можна отримати відчутний матеріальний ефект прихованого маніпулювання. Це створює передумову до висновку про те, що для забезпечення своєї інформаційної безпеки суб'єкт, разом з превентивними захисними механізмами, міг би використовувати інформаційну зброю нападу. В іншому випадку він свідомо буде приречений на поразку в подібному конфлікті [2].

Тому зосередимо нашу дослідницьку увагу на методах соціологічних досліджень виявлення латентного впливу і діагностики ефективності інструментів асиметричної відповіді на гібридну агресію в гуманітарній сфері.

Результати теоретичного аналізу проблеми. За роки незалежності України у різній мірі здійснюється інформаційна агресія Росії, яка пронизує усі рівні і шаблі гуманітарної сфери. Основні меседжі пропаганди – спільна історична пам'ять, спільна культурна і духовна спадщина, спорідненість системи цінностей тощо. Роками в гуманітарній сфері домінує і пропагується російська культура – література, кіно, музика тощо.

Без сумніву, Україна і Росія історично братні народи і об'єднує їх чимало спорідненого. При цьому неоднозначна специфіка української історії дає зайвий привід для різного роду зовнішніх спекуляцій і маніпуляцій. Але ж роками пропагується ідея "руського миру", при цьому навмисно закриваються очі й на багато чого суперечливого. В системі гуманітарних відносин продукується і імплементується чимало "симулякрів" або "перетворених форм", які навмисно і сплановано вводять людей в оману, спотворюють історичну правду, маніпулюють історичними фактами і подіями.

Через численні спекуляції і пропаганду, зовнішньо тривалий час трималася певна ілюзія, ніби український гуманітарний простір повністю контрольований силами і засобами російської пропаганди. Але численне нашарування "симулякрів" у вітчизняній гуманітарній сфері в кінцевому рахунку призвело до зворотної реакції, до певної точки біфуркації – стрімкого переходу кількості у якість. Україна отримала Революцію Гідності, зрозуміло що під впливом внутрішніх українських проблем й не без участі або сприяння зовнішніх сил.

Втім, Майдан поставив хрест на очікуваннях російських політтехнологів, внаслідок чого інформаційна агресія почалася з новою силою – більш жорстко, цинічно, зухвало.

Останні два роки продовжується насичена інформаційна агресія в гуманітарній сфері. Змінилися не лише меседжі і риторика, але й обсяги неправдивої інформації, які вводять в оману і російське, і українське суспільство. Тобто, не дивлячись на те, що інформаційна агресія продовжується фактично усі роки незалежності, після революції різко змінилася саме парадигма інформаційної пропаганди.

Серед ідеологічних штампів, які є хибними і оманливими, невпинно і активно пропагуються різними інформаційно-комунікативними засоби в гуманітарній сфері: немає української нації, на Донбасі – громадянське протистояння, в Києві – хунта і націоналісти, усі патріотичні акції – результат дії західних технологій, взагалі "український проект" – результат "історичного непорозуміння" та багато інших штампів.

Як наслідок, на всіх рівнях розвитку гуманітарної сфери підігривається непримириме вороже ставлення двох братніх народів, що є вкрай небезпечним і призводить до подальшої ескалації ненависті і ворожнечі.

Втім, невпинна гібридна агресія гуманітарної сфери сьогодні вирішує для Москви декілька важливих завдань – підтримка сепаратистських рухів, виправдання анексії Криму, посилення недовіри українців до своєї влади і делігітимація державних інститутів, розпалювання міжнародної ворожнечі, формування негативного образу і ідентичності України і українців,

створення нестабільності і хаосу в регіонах з метою підтримки децентралізованих антиукраїнських настроїв.

На сьогодні результати україно-російського інформаційного протистояння дозволяють свідчити про наступне:

– Україна сьогодні неефективно протидіє інформаційній агресії Росії і є чималий потенціал для забезпечення ефективного управління інформаційною війною;

– інструменти гібридної інформаційної війни постійно змінюються і є доволі гнучкими, а відтак є можливості для розробки і впровадження системи асиметричних мір на гібридну агресію Росії, головним чином у гуманітарній сфері.

Перемога на інформаційному фронті забезпечує перемогу на військовому і в цілому. При цьому, важливо буде взяти як заходів оборонного характеру, так і наступального. Поряд із спростуванням брехні і дезінформації, має бути побудована і імплементована на всіх рівнях гуманітарної сфери довгострокова інформаційна гуманітарна політика, спрямована передусім на формування конкретних ціннісних орієнтирів, або контурів соціокультурної ідентичності громадянина, що визначатиме в подальшому його поведінку.

Питання сьогодні в тому, що вкрай важливо ефективно і об'єктивно оцінити стан гуманітарної сфери, який сьогодні продовжує "спотворюватися" внаслідок гібридної агресії російської сторони з метою можливості діагностики ефективності інструментів асиметричної відповіді. На допомогу приходять перевірені методи соціологічних досліджень.

Науковий пошук досліджуваної проблематики свідчить, що методологія (техніка отримання знань) соціологічних досліджень гуманітарної сфери має бути системною, а також використовувати переваги міждисциплінарного підходу у пізнанні явищ.

Тільки такий підхід дозволить ефективно управляти інструментами асиметричної відповіді на гібридну агресію у гуманітарній сфері, а також дозволить охопити цілісно усі рівні, напрями і типи інформаційного протистояння, а також релевантно і репрезентативно оцінити агресивний вплив пропаганди на свідомість громадян. Саме при застосуванні системного підходу суб'єкт управління отримує можливість виявити і відреагувати на усю цілісність умов, факторів і причин, які призвели до досліджуваної проблеми.

Сучасний стан гуманітарного пізнання в цілому характеризується значною невизначеністю в питанні його науковості. У більш широкому сенсі тут слід обговорювати проблему демаркації наукового і позанаукового пізнання. Багато понять і термінів гуманітарного знання, такі як, «текст», «дискурс», «нарратив», «сценарій» – втрачають свою актуальність або, навпаки, знаходять надмірну експансію, аж до ототожнення з усією культурою. Все це підсилює ступінь сумнівності в науковості гуманітарного знання [3]. З огляду на це, наукова методологія – запорука отримання наукових знань щодо стану гуманітарної сфери.

Дж.Тернер, ймовірно, висловився дуже беззастережно, коли припустив, що соціологічна теорія являє собою словесний «образ суспільства», а не строго збудований ряд теоретичних міркувань, організованих в логічно послідовну форму [4, с. 37].

Метою соціологічних досліджень є збір інформації про соціальні процеси і аналіз соціальних законів і закономірностей. Як справедливо зауважив О. Хеллєвік, в даний час «... не всім подобається ситуація, коли досліджень в області соціології стає все більше і більше. Скептики стверджують, що витрачається занадто багато грошей на з'ясування вже давно відомих фактів, але, оскільки це підноситься на професійному жаргоні, ускладненому технічними термінами і запозиченими англійськими словами, звичайні люди часто не розуміють, що їм пропонується старе блюдо» [5, с. 8].

Серед важливих методів, які використовуються у соціологічному дослідженні, у межах дослідження гуманітарної сфери з метою розробки ефективних інструментів асиметричної відповіді на гібридну агресію у гуманітарній сфері, пропонується використати загальнонаукові методи – соціологічні опитування, метод аналізу інформації, метод експерименту, соціологічне спостереження, метод моделювання і експертної оцінки. Доцільне використання й нових сучасних методів соціологічних досліджень. Окрім відомих методів соціологічних досліджень варто звернути увагу на певні методологічно-гносеологічні і засадничі аспекти здійснення досліджень гуманітарної сфери.

Відомо, що методи досліджень можуть бути комплексними – теоретичними і емпіричними, фундаментальними і прикладними [6, с. 18-20, 51]. В даний час, на наш погляд, найбільшу актуальність представляють емпіричні дослідження. За словами Р. Макгінніса, «соціологи вийшли з бібліотек в поле повсякденних подій» [7, с. 150].

В. Ядов виділяє два взаємопов'язаних аспекти проблеми: гносеологічний і предметний [8, с. 71]. Гносеологічний відображає систему знань щодо пізнання, а предметний – фокусує дослідницьку

увагу на конкретному процесі і явищі. Предмет соціологічного дослідження – це властивості, сторони, відносини і процеси даної реальності (тобто даного об'єкта), виокремлені для цілеспрямованого вивчення» [9, с. 211].

Важливо визначити об'єкт і предмет соціологічного дослідження, завдання і гіпотези. В. Ядов визначає об'єктом соціальний процес, сферу соціальної дійсності або якісь соціальні взаємини, що містять конфлікт, суперечність. Об'єктом може бути те, що містить соціальне протиріччя і породжує проблемну ситуацію. Предмет вивчення – найбільш значущі з практичної або теоретичної точки зору властивості, сторони, особливості, які підлягають безпосередньому вивченню» [8, с. 75].

За словами В. Ядова, гіпотеза – це головний методологічний інструмент, що організує весь процес дослідження і підкоряє його внутрішній логіці [8, с. 96]. О. Хеллевік визначає гіпотезу як твердження про суперечливість чи відповідно інформації, зібраної в даному дослідженні [5, с. 38].

У соціологічній практиці прийнято розрізняти два типи методів отримання інформація – кількісні та якісні. Їх відмінності, на наш погляд, дуже точно визначив В. Ядов: «Методи отримання вихідних даних прямо залежать від уявлення про сам предмет соціології: або це дисципліна, покликана ви-слідувати надіндивідуальні структури, що скріплюють суспільство в цілісну систему, або це пізнання повсякденного життя людей і тих смислів, які вони надають своїм повсякденним діям. На початку ХХІ ст. соціологи намагаються знайти методологію, інтегруючу обидва підходи до предмету і відповідно інтеграційну методологію польового дослідження. Сьогодні ж в нашому цеху співіснують "кількісники" і "якісники", не завжди розуміючи один одного» [8, с. 169].

Тож, для здійснення соціологічних досліджень гуманітарної сфери треба використовувати арсенал усіх загально-наукових методів, при цьому треба чітко визнатися із основними поняттями (детермінантами) для здійснення ефективного соціологічного дослідження гуманітарної сфери.

Висновки. Сучасна війна зазвичай відбувається у подібні "перетворених форм" або "симулякрів", тобто у формах об'єктивованої видимості, удаваності, оманливості. Війна сьогодні стає багаторівневою, а спектр відносин протистояння розширюється. Воюють здебільшого не вогнепальною, а інформаційно-пропагандистською зброєю.

Сьогодні на всіх рівнях функціонування і розвитку гуманітарної сфери різними інформаційно-комунікаційними інструментами підігривається непримириме вороже ставлення двох братніх народів, що є вкрай небезпечним і призводить до ескалації ненависті і ворожнечі на довгі роки.

Гуманітарна сфера наскрізь пронизана російським агресивним маніпулюванням свідомістю громадян, внаслідок якої Україні слід вживати ефективних відповідних асиметричних заходів на побідну агресію.

Результати україно-російського інформаційного протистояння свідчать, що Україна сьогодні неефективно протидіє інформаційній агресії Росії. Інструменти гібридної інформаційної війни постійно змінюються і є доволі гнучкими, а відтак є можливості для розробки і впровадження системи асиметричних мір на гібридну агресію.

В теперішній час перемога на інформаційному фронті забезпечує перемогу на військовому і в цілому. При цьому, важливо буде вжити як заходів оборонного характеру, так і наступального. Поряд із спростуванням брехні і дезінформації, має бути побудована і імплементавана на всіх рівнях гуманітарної сфери довгострокова інформаційна політика, спрямована передусім на формування конкретних ціннісних орієнтирів, або контурів соціокультурної ідентичності громадянина, що визначатиме в подальшому його поведінку.

Науковий пошук досліджуваної проблематики свідчить, що методологія (техніка отримання знань) соціологічних досліджень гуманітарної сфери має бути системною, а також використовувати переваги міждисциплінарного підходу у пізнанні явищ. Тільки такий підхід дозволить ефективно управляти інструментами асиметричної відповіді на гібридну агресію у гуманітарній сфері, а також дозволить охопити цілісно усі рівні, напрями і типи інформаційного протистояння і релевантно оцінити агресивний вплив на свідомість громадян. Саме при застосуванні системного підходу суб'єкт управління отримає виявити і відреагувати на усю цілісність умов, факторів і причин, які призвели до досліджуваної проблеми.

Серед важливих методів, які використовуються у соціологічному дослідженні, у межах дослідження гуманітарної сфери з метою розробки ефективних інструментів асиметричної відповіді на гібридну агресію у гуманітарній сфері, пропонується використати загальнонаукові методи – соціологічні опитування, метод аналізу інформації, метод експерименту, соціологічне спостереження, метод моделювання і експертної оцінки. Доцільне використання й нових сучасних методів соціологічних досліджень. Окрім відомих методів соціологічних досліджень варто урахувати важливі методологічно-гносеологічні і засадничі аспекти здійснення досліджень гуманітарної сфери.

Література:

1. Соколова А.М. Інформаційні війни в умовах глобалізації: соціально-філософський аналіз: автореф. дис. на здобуття наук. ступеню канд. філос. наук: 09.00.04 за спец. «Соціальна філософія» / А.М.Соколова. – Красноярська, 2007.
2. Губарев О.Б. Інформаційні війни як об'єкт політологічного дослідження: автореф. дис. на здобуття наук. ступеню канд. політ. наук: 23.00.02 за спец. «Політичні інститути, етнополітична конфліктологія, національні та політичні процеси і технології» / О.Б. Губарев. – Усурійськ, 2005.
3. Суворов Г.В. Метод в гуманітарному дослідженні: етапи філософської рефлексії: автореф. дис. на здобуття наук. ступеню канд. філос. наук: 09.00.01 за спец. «Онтологія и теорія пізнання» / Г.В. Суворов – Кіров, 2011.
4. Тернер Дж. Структура социологической теории / Пер. с англ., под ред. Г.В. Осипова. М.: Прогресс, 1985. – 472 с.
5. Хеллевик О. Социологический метод / О. Хеллевик. – М., 2002. – 190 с.
6. Иванов О. И. Методология социологии / О. И. Иванов. – СПб., 2003. – 65 с.
7. Макгиннис Р. Новое в методах исследования / Р. Макгиннис // Американская социология. – М., 1972.
8. Ядов В.А. Стратегия социологического исследования: описание, объяснение, понимание социальной реальности / В. А. Ядов. – М., 2007. – 323 с.
9. Гвишиани Д. М., Лапина Н. И. Краткий словарь по социологии / под общ. ред. Д. М. Гвишиани, Н. И. Лапина. – М., 1988. – 477 с.